

В. І. БУРДЯК*Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича*

МОЛОДІЖНІ СУБКУЛЬТУРИ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ

Наукові праці МАУП, 2008, вип. 3(19), с. 153–159

Проаналізовані сучасні теоретико-методологічні підходи до дослідження проблем молодіжних субкультур.

Для сучасної України характерні трансформації в усій життєдіяльності суспільства. Вони спрямовані на досягнення рівня розвинених країн світу з адекватною правовою та політичною системами, а взаємини з цими країнами вимагають від України розвитку певних політичних інститутів і політичної культури. Відчутному поступу в цьому заважає наявність у суспільстві культури соціалізму, яка ще притаманна значній частині українців. Ускладнена наявними відхиленнями, культура українців, передусім молоді, свідчить, що шлях до розвиненого цивілізованого суспільства потребує значних зусиль і підходів до її кореляції та формування. Тож культуру можна вважати не лише чинником вирішення важливих державотворчих проблем, а й активним інструментом суспільної комунікації, політичного процесу, економічного зростання [1, 5–6].

Водночас вважаємо, що політологи ще мало звертаються до дослідження проблем молодіжних субкультур. Відсутність чітких ідейних і моральних імперативів, вплив суперечливих глобальних викликів гальмують вироблення у молоді певного імунітету до негативних явищ. Адже молодь — найуразливіша когорта для акумуляції різних культурних тенденцій, а її політична свідомість ще формується, часто без критичного осмислення вона сприймає будь-які, не завжди кращі, стереотипи, що стримують її розвиток на етапі формування. Негативні зразки культури молоді переходять швидше, ніж стандартизовані норми поведінки. Це слід враховувати і прагнути до втілення адекватних демократичному суспільству зразків молодіжної культури. Її вивчення вимагає

глибокого наукового аналізу всіх суспільних процесів, у тому числі на особливу увагу претендують соціально-психологічні аспекти, з комплексним аналізом і політичних процесів, і тих, які відбуваються в інших сферах життя, тобто всіх факторів, що впливають на формування політичної культури суспільства в цілому і молоді зокрема та визначають тенденції її розвитку.

У цій статті досліджуються молодіжні субкультури у взаємозв'язку з умовами становлення української державності. Основну увагу спрямовано на теоретико-методологічні проблеми, структуру, типологію, функції у політичній системі суспільства, вплив субкультури на розвиток суспільства. Складність політичних процесів, зумовлених становленням самостійної України, актуалізує аспекти зміцнення державності і формування адекватної культури, яка визначатиме політичне, економічне й духовне життя суспільства. Аналіз культури молоді набуває особливої актуальності ще й тому, що в майбутньому ця молодь упорядкуватиме суспільством. Сприйняття молоддю демократичних ідеалів і заперечення ідей, що обмежують політичні свободи, здатне формувати в її середовищі і новий тип політичної культури, орієнтованої на створення політико-психологічних умов демократичного суспільства в Україні.

Дослідження феномена політичної культури йде від доби Просвітництва, коли мислитель Й. Г. Гердер запропонував це поняття [4, 368]. У XIX–XX ст. це явище досліджували російські вчені В. В. Івановський, М. Я. Острогорський та український вчений В. Липинський, який розгля-

дав сутність політичної культури в *рівновазі* між *політичною творчістю* і *політичною наукою*, що забезпечує високу *політичну умілість* провідної частини нації та всього народу. “Прикладування до політичної творчості даних політичної науки, — писав він, — входить у сферу політичної умілості. Та чи інша рівновага між першою та другою — те чи інше уміння використовувати для творчості дані науки — лежить в основі того, що прийнято звати політичною культурою” [8, 152]. Класиком політичної культури вважають американського політолога Г. Алмонда, який писав, що проаналізовані ним категорії — субкультури, елітарна субкультура, політична соціалізація та ін. — в імпліцитному вигляді були сформульовані ще у Святому Письмі.

Сучасне віяло проблеми досить широке і його методологічна база вже вийшла за межі інструментарію традиційної політичної науки. У кінці ХХ ст. вчені, пояснюючи явища політичної культури, намагалися визначити універсальні закономірності розвитку для країн з різною політикою і культурою. Г. Алмонд, використовуючи функціональний підхід, за яким політична культура — зазвичай психологічний феномен, визначав її як “специфічний зразок орієнтацій до політичної дії” [14, 12], у межах якої діють політичні системи. Але не всі вчені згодні з теоретичними підходами Г. Алмонда та його колег — Л. Пая, С. Верби, Дж. Пауелла, які вбачали в ній набір психологічних орієнтацій на соціально-політичні об’єкти і процеси. Найповніше визначення надав С. Верба: “Політична культура суспільства складається із системи емпіричних переконань, експресивних символів і цінностей, що визначають ситуацію, де відбувається політична дія. Вона формує суб’єктивну орієнтацію на політику” [14, 9].

Політичні орієнтації індивіда, за Г. Алмондом і Дж. Пауеллом, включають три види компонентів: *когнітивний* — знання індивіда про політиків, політичні інститути і партії; *афективний* — почуття, зумовлені реакцією індивіда (симпатія /антипатія, прихильність/відраза, милування/презирство); *оцінний* — цінності, вірування, ідеали, ідеологія. За домінуванням якогось з цих компонентів учені виокремили в більшій/меншій мірі секуляризовані культури — те, якою мірою політична поведінка індивіда ґрунтується на раціональних знаннях чи віруваннях.

Деякі сучасні вчені вважають їх представниками психологічного підходу до політичної культури, інші — біхевіористського, адже вони описували зв’язок політичної культури з “емпірично

значущою поведінкою”. Г. Алмонд і С. Верба висунули версію, що співвідношення трьох видів політичної орієнтації — патріархальної, підданської й орієнтації на активну участь — у конкретному суспільстві може бути різним, що три “чистих” (ідеальних) типи орієнтації можуть бути основою трьох типів політичної культури — парохіальної, підданської і культури участі, кожний з яких може домінувати в конкретному суспільстві [12, 38–39]. Вони використовували методи точних наук, звичні для біхевіористів: інтерв’ю, анкетування, математичний і статистичний аналіз, але не завжди враховували, що респондент не бажає розкривати інтерв’юерам свої політичні переваги чи ставлення до офіційної влади [12, 39]. Тому недоліком їх методологічного підходу вчені відносять завищене захоплення кількісними методами аналізу, зв’язком політичних інститутів з політичною культурою, ігнорування факту наявних альтернативних культурних цінностей.

Подібну позицію в науці займали також їхні послідовники — А. Інкелес, Р. Бауер, Д. Горер, Д. Рікман, А. Браун, С. Уайт, які висували ап’оріорні думки, розвивали суб’єктивістський підхід до аналізу політичної культури, що поширився у 70–80-х роках ХХ ст., витісняючи біхевіоризм [12, 44]. Теорію “ідеальних типів” Г. Алмонда розвивав і В. Розенбрум. Але він виокремлював *відмінності* політичних орієнтацій людей і *субкультури* — особливі типи орієнтацій на різні політичні об’єкти, які не збігаються в групах населення: щодо органів держави, куди він включав (а) оцінку і реакції індивіда на дії інститутів влади, нормативні акти держави, офіційних осіб і (б) оцінку та реакції індивіда на прийняті владою рішення; щодо інших груп усередині політичної системи: а) політична ідентифікація; б) політична віра в лояльність інших акторів і необхідність співпраці з ними; в) відношення до норм політичного порядку, правил взаємодії акторів; щодо власної діяльності, яка виражається в (а) політичній компетентності і (б) політичній відповідальності суб’єкта політики [16, 47].

До 90-х років ХХ ст. в СРСР рідко досліджували проблеми політичної культури. К. С. Гаджієв писав, що це мало на меті “примноження сутностей” [3, 43]. Проте деякі вчені пропонували свій підхід до проблеми. “Під політичною культурою маємо на увазі інституціоналізований і неінституціоналізований історичний і соціальний досвід певної спільноти, що робить більший чи менший вплив на формування політичних орієнтацій і врешті політичної поведінки інвалідів, малих і ве-

ликих соціальних груп. Іншими словами, політична культура — це зафіксована в законах, звичаях і політичній свідомості “пам’ять” про минуле суспільства в цілому, а також окремих його елементів, насамперед класів і соціальних прошарків” [2, 197–198]. Виявивши вплив на формування й зміни політичної культури, вчені не торкалися її співвідношення із загальнонаціональною культурою, змісту і структури, місця й ролі у політичних відносинах.

У вузькому розумінні політична культура — це не політика, не політичний процес у реаліях, а комплекс уявлень національної, соціально-політичної спільноти про світ політики, політичного, про закони й правила його діяльності. Вона містить у собі елементи й феномени суспільної свідомості, а в ширшому плані, духовної культури певної країни, що взаємодіють з політичними інститутами і процесами, впливають на розвиток, задають значущість і напрям політичному процесу; включає політичні традиції, норми, ідеї, концепції і переконання, орієнтації громадян щодо суспільної системи в цілому, діючих у ній *правил гри*, принципів взаємин індивіда, суспільства й держави. Вони зумовлені впливом усіх сфер життєдіяльності, відносно сталі і повільно змінюються на тлі глибоких суспільних зрушень. Політичну культуру трактують як ціннісно-нормативну систему більшої частини суспільства. Д. Дівайн визначив її як “історичну систему широко відомих, фундаментальних поведінкових, політичних цінностей” [15, 3].

Аналізуючи теоретичні аспекти молодіжної політичної субкультури, слід визначити молодь як соціальну категорію, носія специфічного типу політичної культури. За законодавством України до молоді генерации належать громадяни віком 14–35 років [6]. Погляд на молодь як на референтну групу сформувався спочатку на Заході, а у другій половині ХХ ст. і в СРСР, коли депресія 70-х років знизила радикалізм студентів, які стали думати про державну кар’єру, а не насильницькі соціальні зміни. До групоутворюючих ознак молоді належать вікові, статусні та соціально-психологічні особливості. В. Т. Лісовський писав, що “молодь — це покоління людей, що проходять стадію соціалізації, що засвоюють, а в більш зрілому віці вже засвоїли освітні, професійні, культурні й інші соціальні функції; залежно від конкретних історичних умов вікові критерії молоді можуть коливатися між 16 та 30 роками” [13, 23]. І. Кон визначив молодь як соціально-демографічну групу, що має спільні

вікові характеристики, особливості соціального стану і, зумовлені першим і другим, соціально-психологічні ознаки. Молодість як певна фаза життєвого циклу біологічно універсальна, але її вікові межі, пов’язаний з ними соціальний статус і соціально-психологічні особливості мають соціально-історичну природу й залежать від устрою, культури і властивих суспільству закономірностей соціалізації [9].

У відомих підходах учених щодо поняття “*молодь*” є суперечки про вікові межі групи. Міжнародні організації ООН і ЮНЕСКО відносять до *молоді* юнаків і дівчат віком 17–25 років. У США період молодості визначають з 12 до 24 років, відокремлюють *молодь* періоду *юнацтва* (12–18 років) і *молодих дорослих* (18–24 роки). Вчені пишуть, що в кінці ХХ ст. акселерація ускладнила процес соціалізації, суттєво розширила вікові межі молоді від 14–16 років (нижня межа) до 25–30 років (верхня межа), а в окремих країнах верхня межа сягає 35 років. У декларації “Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні” (від 15 грудня 1992 р.) та в Законі України “Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні” (від 5 лютого 1993 р.; зміни 2004 р.) вказано, що державна молодіжна політика поширена на громадян України віком 15–35 років незалежно від походження, соціального і майнового стану, расової і національної належності, статі, освіти, мови, ставлення до релігії, роду і характеру занять і здійснюється через органи державної виконавчої влади, установи, інститути та об’єднання молодих громадян. Аналогічний поділ є й у Законі України про молодь: “Молодь, молоді громадяни — громадяни України віком від 15 до 35 років” [11, 44–46]. Межі молодіжного віку зумовлені особливостями підготовки та вступу молодих людей у продуктивне життя і зафіксовані у відповідних нормативно-правових актах.

Отже, молодь має вікові ознаки, певний психічний розвиток, здатність виконувати соціальні ролі, специфіку діяльності, місце у соціальній структурі суспільства, особливості соціального становлення та розвитку. Ці чинники відрізняють її від інших вікових, соціальних груп суспільства, дають змогу об’єктивно займати місце і суттєву роль у всіх сферах життєдіяльності суспільства. Молодь має первинні і вторинні особливості. Первинні включають фізіологічні, психологічні, вікові і соціальні характеристики, а вторинні випливають з первинних і виявляються залежно від виду суспільної діяльності, місця проживання, соціального статусу. М. Ф. Головатий визначає пев-

не коло обставин, що зумовлюють роль і значення молоді у суспільстві: це доволі велика суспільно-демографічна група (в Україні — 21% населення, а в інших країнах — в Азії, Африці, Латинській Америці — до 50 % населення), що займає важливе місце у виробництві. Вона, по суті, є єдиним джерелом відновлення трудових ресурсів; молодь є головним носієм великого інтелектуального та фізичного потенціалу своєї нації, її характеризують добрі здібності до праці, технічної і культурно-художньої творчості, до продуктивної діяльності у будь-якій сфері людського буття; молодь може швидше за інші групи оволодіти новими знаннями, професіями і спеціальностями, необхідними в умовах трансформації суспільства, сприяти розвитку економіки своєї країни [5, 16–17].

Характеризуючи молодіжні субкультури України, слід навести їх основні риси:

- соціальна й економічна активність, мобільність значної частини молоді, збільшення кількості молоді, яка працює за сумісництвом, займається підприємницькою діяльністю, комерцією;
- пошук нових типів, форм діяльності, прагнення до самостійності і набуття власного досвіду, активні пошуки місця в житті (хоч розвиток нових якостей змінює ціннісні орієнтації, дає егоцентричні настанови, сприяє прагматизму і стриманості у виявах духовності);
- прагнення вчитися, набувати професії і кваліфікації, що посилює впевненість у житті, саморозвиток і самореалізація; формування індивідуальних схем виживання (вирішення питань власними силами й особистою активністю);
- суб'єктивна розмитість, невизначеність орієнтирів, ідеалів молоді;
- соціально-політична відчуженість (апатія, відсутність політичних переконань, відсторонена позиція, мінімальний вияв політичних уподобань чи, навпаки, надмірна політизація окремих груп молоді, політичний і національний екстремізм), міжгенераційне, культурне відчуження (агресія субкультур) — відрив молоді від культурної спадщини нації;
- розважально-рекреативна спрямованість вільного часу; домінування споживацьких орієнтацій у соціокультурному й евристичному аспектах над креативними;
- поверхнєве засвоєння культурної інформації у свідомості;

- низький рівень індивідуалізації і пізнання культурних цінностей, групові стереотипи, ієрархія цінностей у неформальній групі комунікації;
- недостатній рівень національної самоідентифікації, легке засвоєння прозахідних цінностей.

Так, за даними соціологічних досліджень, на Буковині є суттєві відмінності базових соціальних орієнтацій молоді і старших. У молодіжній субкультурі тут переважають такі цінності, як можливість спілкування та якість життя, а старші найбільшою цінністю вважають матеріальний достаток.

Аналіз джерел підтверджує, що зміна соціального стану молоді виявляється у таких визначальних для неї фазах розвитку, як отримання освіти, професійна самовизначеність, адаптація до праці, соціальне просування, досягнення громадянської і політичної зрілості. На загал для молоді характерне суттєве відчуження від держави і суспільства, але водночас практика свідчить, що в Україні і світі найбільш соціально мобільною і політично свідомою частиною суспільства є студентська молодь. Студентські роки — це професійна підготовка молоді, набуття нею фахових навиків, пошук власного місця в житті, створення сім'ї, формування світогляду, політичних переконань, становлення громадянських якостей, самоствердження особистості майбутнього фахівця в середовищі студентів, однолітків, трудовому колективі, суспільно-політичних організаціях і мистецьких групах. Студенти беруть участь у політичному житті країни, здійсненні реформ політичної системи й суспільного устрою. Події останніх років демонструють гостру реакцію студентської молоді на невирішені соціально-економічні проблеми, хід реформування основних сфер суспільного життя, повільність і нерішучість влади при вирішенні багатьох назрілих соціальних проблем. На жаль, величезні творчі можливості та інтелектуальний потенціал студентства слабо використовуються, а нерідко взагалі ігноруються вузівською адміністрацією, органами студентського самоврядування. Знання, творчі можливості, інтелект, не затребувані на практиці, зрівнялівка при призначенні молодих фахівців та їхніх посадових окладів ослаблюють мотивацію майбутніх фахівців до активного способу життя, дають поживний ґрунт для роздумів про безглуздість напруженої навчальної діяльності у студентські роки. Талановита молодь губиться серед посередніх фахівців, а тому в її середовищі також є явища

абсентеїзму та невизначеності політичної позиції. Отже, молодь потребує посиленої уваги держави, щоб мати постійний стимул для фахового зростання, включеності у систему соціальних зв'язків і політичних процесів.

Для сучасної молоді характерна індивідуальна модель виживання. Це явище досить складне, адже вимагає від молоді певної соціально-психологічної, освітньої, професійної підготовки, внутрішньої сили, саморегулювання життя, має позитивні й негативні аспекти. Їй, як будь-якій частині суспільства, властиві характеристики політичної культури конкретної нації, зокрема національної політичної психіки, що сформувалися історично (особливості національного менталітету, політичні міфи, стереотипи, символи), культурно-політичні традиції, національна релігія та ін. Молодь як окрема соціальна спільнота має власні політико-культурні особливості: нестаточну сформованість політичних поглядів, орієнтацій, цінностей, елементів політичної свідомості і культури. Це впливає на мінливість і непередбачуваність політичної поведінки молодих людей, невисока політична заангажованість представників цієї соціальної групи робить її відкритою для зовнішніх впливів.

Водночас у політичній субкультурі молоді є схильність до радикальної чи девіантної політичної поведінки, що виявляється у запереченні молодим поколінням устоїв попередніх поколінь. Так, Т. Хірші вбачав проблему в тому, чи вірять молоді люди у цінності, прийняті суспільством, чи прагнуть до успішного навчання, участі у громадському житті, чи прихильні вони до батьків, школи й однолітків. Він вважав, що чим сильніші ці фактори, тим менша ймовірність, що молоді люди робитимуть девіантні вчинки [10, 24]. Натомість Д. Мід вважав, що індустріальне суспільство зникає, тож досвід старших стає непотрібним [10, 30]. Наступною особливістю молодіжної субкультури є прагнення змін, активне реагування на нові технічні досягнення чи організуючі чинники суспільства: інформацію і знання, комп'ютеризацію й засоби масової інформації. Цю особливість визначили теоретики постмодерного та постіндустріального суспільства Д. Белл, Ж.-Ф. Ліотар, Ж. Бодріяр, зазначивши, що молодь відходить від архаїчних, неприйнятних у цих умовах форм і створює "локальний світ майбутнього", який відповідає реаліям, але вже завтрашнього дня [10, 31].

Визначальною характеристикою молодіжної політичної субкультури є схильність до максималізму, емоційності, ірраціональності поглядів,

поведінки, що викликає непередбачувану політичну поведінку, хоч це дає переваги молоді в опануванні новітніх досягнень науково-технічного прогресу, але схильність до ірраціональності й максималізму може створювати пастки маніпулятивних впливів певних радикальних політичних сил, трансформувати конструктивні можливості молоді у деструктивні, призводити до шкідливих наслідків.

Учені різних галузей у сучасних дослідженнях молодіжних проблем зазначають, що молодь усвідомлює поняття "свобода" як невід'ємне право людини на цінності демократії. Але в плюралістичному світі вона має усвідомити, що свобода полягає не в максимальній незалежності від зовнішнього оточення, а у збільшенні можливостей самореалізації в ньому. Дані соціологічних досліджень переконують, що чим вищий рівень розвитку молоді, тим вона вільніша у власному виборі. Актуальним є питання впливу змін в економічній, політичній та духовній сферах на ступінь сприйняття демократичних цінностей молоддю як суб'єктом політики. Це також передбачає аналіз можливого типу поведінки у конфліктних ситуаціях, орієнтацію на засоби та методи політичної боротьби.

Трансформація українського суспільства суттєво вплинула на світогляд молоді, справила в її свідомості переоцінку цінностей минулого і сучасного. Масова політична свідомість нестабільна, нестійка, зі скепсисом, політичною апатією, аномією. Ситуація вимагає політичних знань, вміння уникнути впливу деструктивних політичних сил, що маніпулюють свідомістю молоді, прагнуть заручитись її підтримкою, тому важлива системна цілеспрямована політична соціалізація, політична освіта молоді, адже зазвичай переважають стихійні чинники. Вчені вважають, що молодь слід формувати на ґрунті загальнолюдських і власної нації гуманістичних цінностей. Але межі інтернаціонального і національного, яке часто спрощено трактують як націоналістичне, визначити важко. Це проблема теорії і практики, яка вимагає чітких орієнтирів і відповіді, на основі яких цінностей будувати систему виховання молоді людини.

Отже, вважаємо, що вихідним моментом аналізу проблем молоді є те, що вона становить цілісну соціально-культурну групу, з власною молодіжною субкультурою, специфікою, характером, структурою. Демократичні зміни в Україні вимагають якісно нових рис від учасників, адже демократичне суспільство виникає не спонтан-

но, а в результаті тривалого розвитку й активної, цілеспрямованої суспільно-політичної діяльності широких соціальних верств, у тому числі молоді. У періоди трансформації суспільства і режиму орієнтацій і соціально-політичних цінностей молодь своєрідно реагує на ці процеси — рішуче і радикально переоцінює традиції, звичаї, цінності та прагнення старших поколінь, швидше і легше відмовляється від соціальних вад минулого, швидше сприймає нові гасла і зміни.

Водночас криза суспільства і влади, руйнація соціальних структур, базових відносин, ціннісних орієнтацій, характерних для перехідного періоду, викликають незадоволення молоді, розчарування й недовіру до політичних структур та інститутів влади, до політичної діяльності. Ці явища посилюють вплив на формування в політичній культурі молоді заміників традиційних інститутів соціалізації, серед яких чільне місце займають різні прагматичні і глобалізаційні впливи. Вважаємо, що криза довіри до (не)політичних структур у нестабільному суспільстві, невдоволення молоді — надто загрозливі ознаки, адже екстремістські сили можуть їх використати з метою дестабілізації. Крім того, позиції значної частини молоді у період суспільних змін коливаються між крайніми полюсами: політизації і деполітизації, інтересу й апатії, активності й пасивності.

На орієнтації молоді суттєво впливають економічні та соціальні показники розвитку суспільства, зумовлюючи високий рейтинг соціально-економічних орієнтацій, низький рівень авторитету серед молоді політичних партій, рухів, громадських, політичних об'єднань та їх лідерів. Певні характерні риси молоді, які непокоять, можна об'єднати у дві групи: бунтарство як політичний чи моральний радикалізм, злочинність; схильність до бегеми й апатія, в тому числі політична, соціальна, сліпий конформізм щодо прийнятих рішень і практичних дій старшого покоління. Це насторожено сприймає старше покоління, що породжує конфлікти, відчуження, веде до поляризації суспільства у таких важливих питаннях, як

громадянський обов'язок, патріотизм, виконання обов'язку захисту держави.

Література

1. Бурдяк В. І., Ротар Н. Ю. Політична культура країн Європи в контексті інтеграційних процесів. — Чернівці: Рута, 2004. — 328 с.
2. Бурлацкий Ф. М., Галкин А. Л. Современный Левиафан. — М.: Мысль, 1985. — 384 с.
3. Гаджиев К. С. Политическая культура: концептуальный аспект // Полис. — 1991. — № 6. — С. 69–83.
4. Гердер И. Г. Идеи к философии истории человечества. — М.: Наука, 1977. — 704 с.
5. Головатий М. Ф. Соціологія молоді: Курс лекцій. — К.: МАУП, 2006. — 304 с.
6. Закон України "Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні" // ВВР України. — 2005. — № 4.
7. Клименко О. А. Трансформація політичної культури перехідних суспільств: Автореф. дис. ... канд. політ. наук. — К., 1999. — 16 с.
8. Колодій А. На шляху до громадянського суспільства. Теоретичні засади й соціокультурні передумови демократичної трансформації в Україні. — Л.: Червона калина, 2002. — 275 с.
9. Кон И. С. Молодежь // Большая советская энциклопедия. — 3-е изд. — М., 1981. — Т. 16. — С. 478.
10. Кулик В., Голобуцька Т., Голобуцький А. Молода Україна: сучасний організований молодіжний рух та неформальна ініціатива. — <http://golob.narod.ru/kniga.html>
11. Молодь і закон: 36. нормат. актів з проблем виховання студ. молоді / За заг. ред. Н. І. Косаревої. — К., 1997. — 351 с.
12. Петро Н. Н. О концепции политической культуры, или основная ошибка советологии // Полис. — 1998. — № 1. — С. 37–44.
13. Социология молодежи: Учебник / Н. Н. Боечко, Я. И. Гилинский, С. И. Голод, В. Т. Лисовский; Отв. ред. В. Т. Лисовский. — СПб.: Изд-во Санкт-Петербург. ун-та, 1996. — 457 с.
14. Almond G. Comparative Political Systems // The Journal of Politics. — 1956. — Vol. 18, № 3. — P. 7–15.
15. Devine D. The Political Culture of the United States. — Boston, 1972. — 357 p.
16. Rosenbrum W. A. Political culture: Basic Concepts in Political Science. — N. Y., 1975.

Вихідним моментом аналізу проблем молоді є те, що вона становить цілісну соціально-культурну групу, з власною молодіжною субкультурою, специфікою, характером і структурою. Сприйняття молоддю демократичних ідеалів і заперечення ідей, що обмежують політичні свободи, здатне формувати в її середовищі новий тип політичної культури, орієнтованої на створення політико-психологічних умов демократичного суспільства в Україні.

Исходным моментом анализа проблем молодежи является то, что она представляет собой целостную социально-культурную группу, с собственной молодежной субкультурой, спецификой, характером и структурой. Восприятие молодежью демократических идеалов и отторжение идей, которые ограничивают политические свободы, способно формировать в ее среде новый тип политической культуры, ориентированной на создание политико-психологических условий демократического общества в Украине.

Author concluded that important moment in analyzing youth issues is that the youth is integrative social and cultural group with own youth subculture, its specifics, character and structure. Perception of democratic ideals and tearing away some of the ideas by youth, those which restricted political freedoms, could lead to formation in the youth milieu a new type of political culture, oriented on formation political and psychological conditions of democratic society in Ukraine.

Надійшла 23 червня 2008 р.